

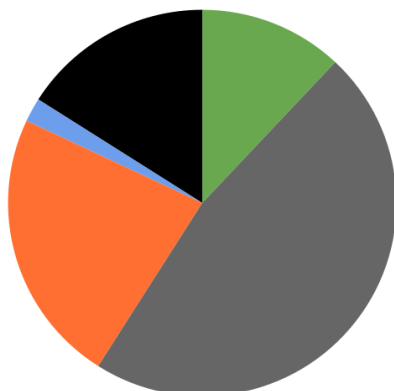
A nem forgógépes energiatermelés hatása a villamosenergia-rendszer frekvencia-stabilitás megőrzésére

2021. november 4.

A hagyományos felépítésű villamosenergia-rendszerek hosszú évtizedek óta biztosítják a fogyasztók minőségi és folyamatos energia ellátását. A konvencionális, fosszilis energiaforrásokat felhasználó villamos energetikai alakítják át rohamosan terjedő megújuló energiaforrás alapú megoldások. Az időjárásfüggő megújuló energiaforrás alapú energiatermelés viszont számos kihívást, változást hoz magával a villamosenergia-rendszer szabályozásának szempontjából is. Ezen témakört ismerhettük meg bővebben Dr. Vokony István előadásában.

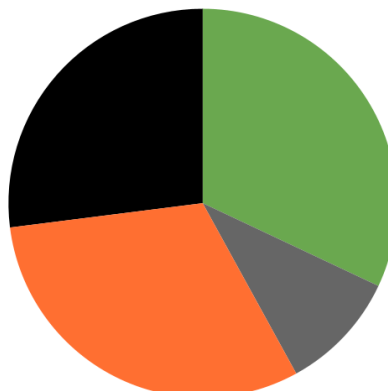
2000-2010

- Megújulók
- Szén
- Gáz
- Nukleáris
- Olaj

2010-2016

- Megújulók
- Szén
- Gáz
- Olaj

1-2. ábra, A világ energiatermelésének össz-részarányának alakulása

Az elmúlt éveket megfigyelve látható, hogy a korábban több, mint 85%-ban fosszilis energiahordozókat felhasználó termelés a 2010-2016-os évekre jelentősen megváltozott. Napjainkban a megújuló energiaforrás és földgáz alapú energiatermelés a globális mennyiség kétharmadát teszi ki. Ezeken felül az is látható, hogy a megújulókkal együtt a földgázt, illetve olaj alapú termelés is nagy mértékben növekedett. Ennek oka, hogy az időjárásfüggő megújuló energiatermeléssel megjelent a szinkron tömeget alkalmazó erőművek mellett egy új, ezidáig nem számottevő, nagyméretben volatilis hálótcsatlakozási megoldás, amely a teljesítményelektronika segítségével termel a rendszerre.

Egészen az elmúlt évekig a villamosenergia termelését szinte kizárólag forgó tömegű, szinkron generátoros táplálással oldottuk meg. Ezen esetben a felhasznált energiahordozóval, legyen az szén, gáz, olaj vagy nukleáris jellegű, turbina

segítségével egy generátort forgatunk meg, amely a kapcsain villamos energiát szolgáltatott.

A szinkron gépekkel történő energiatermelés egyik nagy előnye, a forgó tömeg fizikai tulajdonságaiból fakadó inercia. Ezt az inerciát egy teljesítményelektronikai háttérrel rendelkező erőművi termelőegység fizikai okok miatt nem tudja biztosítani.

A forgó gép, kialakításából adódóan rendelkezik valamilyen perdülettel amit a nehéz, nagyméretű forgó fémtömeg add. Ezen tömeg vélhetően egy, a rendszert befolyásolni akaró eseményre (pl. zárlat) nem tud azonnal reagálni, fizikai adottságaiból, *tehetetlenségéből* adódóan csillapító hatással lesz a rendszerben zajló hirtelen folyamatokra. Ez a csillapító hatás az elmúlt évtizedekben megszokott, több száz MW-os blokkokkal működő energia rendszerünkben kiválóan működött.

Bár nem tud inerciát biztosítani a teljesítményelektronikát alkalmazó erőművi egység, viszont emulálni képes azt, amit **szintetikus inerciának** nevezünk. Ennek mértékét, szükségességét az adott termelő esetében a TSO¹ felelőssége meghatározni, akitől az elvárás, hogy az energiarendszer kezdeti frekvenciaváltozása (**RoCoF**) egy, a villamosenergia-rendszert érintő eseményre reagálva a meghatározott alsó és felső határértékek közé essen, a termelői kiesések, fogyasztói korlátozások elkerülése érdekében.

Fontos itt megemlíteni, hogy a rendszer inercia konstansa egy adott gépre vagy a rendszerre vonatkozó **H [s] idő** dimenziójú fizikai mennyiséget jelöli, a rendszerinercia pedig a rendszer mögöttes kinetikus energiájára utal, ami egy **[MWs], energia** dimenziójú mértékegység. Nagy különbség a kettő között, hogy a kinetikus energia additív mértékegység, súlyozható, és általa meghatározható egy villamos gép vagy egy rendszer mögött egy adott tehetetlenség, robusztusság.

Az ENTSO-E² 2008-as javaslata szerint a TSO-k előírhatnak szintetikus inercia hozzájárulást, ami úgy működik, hogy minden újonnan kapcsolódó gépegység esetén meghatározunk egy elvárt inercia konstanszt. A szintetikus inercia biztosítására (amennyiben rendelkezésre áll, pl. Magyarországra ez nem jellemző) HVDC kapcsolatokat is elő lehet írni. A rendszerinerciát egy másik rendszerből is biztosítani lehet, ebben a másik rendszer adott rendszerre gyakorolt hatásának vizsgálata szükséges. Alternatív megoldásként teljesítményelektronikai DC csatlakozásokat is lehet alkalmazni, a biztosítható energiamennyiség függvényében. Ezen felül nem csak a termelői, hanem a fogyasztói oldalon is lehetőség van a szabályozásra, természetesen, ha ez kellően gyors, frekvencia alapú vezérlésként képes megvalósulni, ehhez sajnos a smart metering aggregált méréseinek finomítása szükséges, a jelenlegi 15 perces intervallumok nem kellően pontosak, a 10-100 milliszekundum nagyságrendű változások szabályozására.

---

¹ Transmission System Operator, *Átviteli Rendszerirányító, magyarországi vonatkozásban a MAVIR Zrt.*

² European Network of Transmission System Operators, *az európai rendszerirányítók igazgatósága*

A virtuális inercia emulálása során tulajdonképpen nem befolyásoló tényező, a beérkező energia forrása, a fontos egyedül az, hogy DC villamosenergiaként érkezik, és ezt teljesítményelektronikai úton, **inverter** segítségével kell a villamosenergia rendszerben alkalmazott AC energiává konvertálni. Ahhoz, hogy ez a rendszer is rendelkezzen tehetetlenséggel, a teljesítményelektronikát kell igényeinknek megfelelően szabályozni. Az elektronika, annak megfelelően, ahogy programozták, azonnal és "gondolkodás nélkül" reagál az érzékelt változásokra, szemben a forgó tömeggel, ami természetes tehetetlenségénél fogva fog "megfontoltan" reagálni, csillapítani a hatást. Azonban egy energiarendszerben ez az azonnali reagálás óhatatlanul is problémákhoz vezethet, rosszabb esetben, ha nem a táplálás válaszol, hanem a védelem szólal meg az elektronikában, akkor akár gépegység, vagy a dominó hatás miatt több gépegység együttes kieséséhez is vezethet.

Erre a problémára megoldást jelenthet, ha a teljesítményelektronika nem egyszerűen azonnal reagál, hanem programozottan szinkron gépként viselkedik, *mintha* rendelkezne egy mögöttes, inerciát okozó fizikai tulajdonsággal, akár a forgó tömeg. Ebben az esetben rengeteg múlik a tehetetlenséget megvalósító algoritmus megírásán.

Az Európai Unió MIGRATE³ projekt 2020-ban záródott, amelynek a keretei között elemezték a teljesítményelektronikai átalakítók térnyerésének fényében a rendszerirányítás új kereteit. Átfogóan vizsgálták a stabilitást, van-e szükség a jelenlegi rendszer, és annak a módszertanának átdolgozására, indokolt-e új védelmek beiktatása, és végül, de nem utolsó sorban ellenőrizték, hogy a szolgáltatott energia minőségében okoz-e változást a teljesítményelektronikai rendszerek alkalmazása.

Vizsgálatuk kiterjedt a teljesen teljesítményelektronikai alapú rendszerekre is, milyen üzemirányítási kihívásokat vonna maga után. A stabilitás áttekintése során az új eszközök által felvetett három legkritikusabb kihívásként, kezelendő problémaként az inercia csökkenését, a teljesítményelektronika és a kábelek rezonanciáját és a stabilitási tartomány beszűkülését jelölték meg.

A **szögstabilitásra** kezdetben javító hatással volt a teljesítményelektronika általános, elszórt megjelenése a rendszerben, azonban egy határpontot elérve masszívan negatív hatást gyakorolt, ami az össz-stabilitás mértékét csökkenti. Egy napon belül az időjárás okozta ingadozás egyre nagyobb hatással van a villamosenergia rendszerre, ugyanezen okokból kifolyólag a **frekvenciastabilitás** terén az inercia csökkenését lehet felfedezni, a RoCoF hirtelen változási meredeksége megnőtt, abszolútértéke is emelkedett. Erre szintén a megfelelő monitoring rendszerek kifejlesztése jelentheti a megoldást, ezen felül az időjárás pontosabb előrejelzésével az ellátásbiztonság mértéke is jelentősen növelhető lehet. **Feszültségstabilitási** téren több kihívást okoznak a megújulók, de jellemzően kisebb súlyokkal jelennek meg.

---

³ Massive InteGRation of power Electronic devices, *teljesítményelektronikai eszközök masszív integrálása*

A teljesítményelektronika és a kábelek között is fellépnek nem kívánt hatások, ezek offshore szélerőművek esetében jelentősek, ám magyar vonatkozásban a betáplált felharmonikusok emelkedésével is jelentkeznek.

Mindezen problémák már 2010-ben is jelentkeztek, először a Brit szigetekén, ekkor már felismerték, hogy a RoCoF nem kívánt értékeket vesz fel, és az elkövetkező években számos kísérlet is történt ennek megfelelő mértékű szabályozására. Ausztráliában ugyanígy jelentkeztek üzemzavarok, szélsőséges rendszerállapotok 2016-ban.

Alapvetően kétféle megoldás létezik a külföldi szemlélet szerint frekvenciaszabályozásra. Az első megfontolás alapján további tehetetlenséget kell bevinni a rendszerbe, akár többlet betáplálása, új erőmű építése útján. A másik szemlélet szerint próbáljuk meg valamiképpen ezt a helyzetet kezelni, Vizsgáljuk meg a RoCoF értéke milyen limitek mellett kell, hogy megválasztásra kerüljön, fogadjuk el, hogy a szintetikus inercia megoldást jelent a felvetődő problémákra, és éljünk vele.

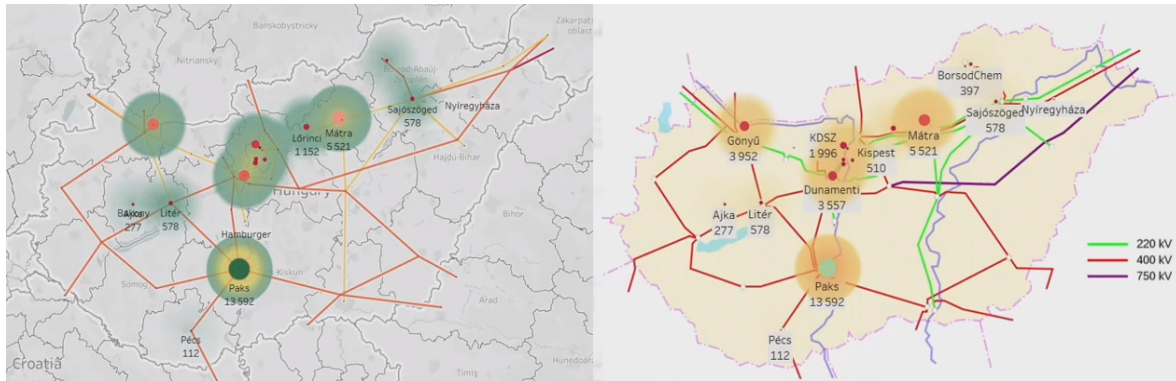
A TSO-k szerint, a gyakorlatban ez egy **primer szabályozással**, vagy ha azzal nem, akkor egy *nagyon gyors* primer szabályozással, egy **FFR-el, gyors frekvenciaválással**, vagy egy **szinkron inerciaválással**, egy valamilyen inercia emulációval létrehozott valós tehetetlenséggel kezelhető a feladat. A különböző országokban ez a három megoldás kombinációi jelentek meg.

A probléma kezelésére felhasználhatók **szinkron kompenzátorok** is, olyan szinkron gépek, melyek nem szolgáltatnak hatásos teljesítményt, "csak forognak", de ezzel is valódi forgó tömeget képeznek a rendszerben. Fontos szerepet tudnak betölteni az U-Q szabályzásban, de mivel nem áll mögöttük mechanikai perdület, így viselkedésük hiába hasonló, az inercia konstansuk kisebb, mint erőművi társaiké.

Adaptív FTK alatt fogyasztói teljesítmény korlátozás, vagy beépített helyi késleltetés értendő, ami területfüggő és kapcsolódik ahhoz, amit mérünk. Sajnos a gyakorlatban a fogyasztók korlátozása nem a legcélravezetőbb megoldás annak ellenére, hogy matematikailag és műszakilag annak tekinthető.

A gyakorlati megvalósítás azonban további kérdéseket vet fel, ugyanis mialatt végzünk egy mérést a hálózaton, ami egy adott késleltetéssel feldolgozásra kerül könnyen lehet, hogy már elkéstünk a válaszreakcióval.

A forgó tömeg állapotának vizsgálatára a magyar villamosenergia-rendszerben kutatás keretei között egy vizualizációs program készült, ami a felhasználói igények szerint képes megjeleníteni a rendszer részeként működő erőművek kinetikus energiáját méretarányosan és blokszinten, a napelemes energiatermelés térnyeréséből fakadó inerciahatásokat és a MAVIR 4 különböző forráselemzési forgatókönyvét. Természetesen mindezen túl számos egyéb szűrési vizualizációs támogatási lehetőség elérhető a szoftverben.

3.ábra, a kifejlesztett vizualizációs megoldás

A megoldás jövőbeli fejlesztési lehetőségei közé tartozik, **vizualizációs szinten** az automatizáltság fokának emelése érdekében az adatok folyamatos frissítése, illetve az statikus adattáblák folyamatosan frissülő adatbázisra váltása. **Rendszerszinten** a továbblépést egy RoCoF és minimális frekvencia becslésére alkalmas SCADA⁴ modul kifejlesztése és tranziens hatásbecslő funkciók fejlesztése jelentenék.

Tafferner József

Az Energetikai Szakkollégium tagja

⁴ Supervisory Control And Data Acquisition, *felügyeleti ellenőrzés és adatgyűjtés, olyan ipari irányítástechnika, ahol a folyamatot felügyelő és ellenőrző számítógépes rendszer működik*